

d'El Tall.

GINARD, Rafel (1967): *Cançoners populars de Mallorca*, II, Mallorca, Moll.

LR = *La Roqueta: Il·lustració Mallorquina* (1887-1890), Palma.

NAVARRO, M. Teresa (1980): «L'Indovinello veronese» en la provincia de Ciudad Real», *Cuadernos de estudios manchegos*, núm. 10, p. 229-251.

SICM = *Suplemento Infantil de Correo de Mallorca* (1933-1936). Palma.

TermFolk = *Diccionari terminològic de literatura popular*. En línia: <<https://termfolk.arxiudefolklore.cat/>> [Consulta: febrer de 2020].

**LES NOU ENDEVINALLES MÉS ANTIGUES DE LA TRADICIÓ CATALANA: ENTRE
ELS AENIGMATA DE SYMPHOSIUS (SEGLES IV-V) I LES ENDEVINALLAS POPU-
LARS DE PELAY BRIZ (1877)**

Rafael Beltran Llavador
Universitat de València
Amparo Rico Beltran
Universitat de València

Les nou endevinalles més antigues de la tradició catalana venen incloses dins d'un fragment amb traducció de la *Historia Apollonii regis Tyri*, una novel·la llatina, potser d'origen grec, que, a partir de la seua primera versió, cap al segle IV d. C., va recórrer tota Europa, va ser traduïda a diverses llengües, reduïda, prosificada, il·lustrada, i després pràcticament oblidada.¹

El protagonista Apol·loni és un heroi educat però fràgil, infortunat, perdut en la vida i entre les mars per culpa d'un destí infaust. La seua muller, Luciana, mor aparentment de sobrepert, i enmig d'una tempesta el seu cos és llançat a les aigües, tot i que serà rescatada en terres estranyes i finalment retrobada pel seu marit. La filla, Thais, criada amb una madrastra que la vol matar per gelosia quan es fa gran —és la dissort de les joves més belles, com Blancaneu—, serà després agredida, raptada per pirates, obligada a treballar en un prostíbul i s'haurà de guanyar la vida com a joglaressa. Thais (o Tharsis), que és el seu nom, finalment troba i reconeix son pare gràcies a les endevinalles de les quals passarem tot seguit a ocupar-nos. Pura novel·la d'aventures marítimes, pel que veiem; novel·la bizantina i germen per als arguments i motius d'altres futures novel·les bizantines. El personatge de Thais, a més a més, hi compona una de les figures femenines més originals i excepcionals de tota la literatura medieval, tan parca en la presentació positiva de dones actives i llestes. El plantejament a son pare de deu difícils endevinalles (en seran nou, en algunes traduccions) és una prova més de la seua intel·ligència; no és l'única, donat que també sap contar bones històries, i cantar, i tocar instruments, i ballar... Thais hauria sigut vertaderament una joglaressa i actriu excepcional!

La *Historia Apollonii regis Tyri* compta amb diverses derivacions romàniques. Una de les principals i més reeixides poèticament és el *Libro de Apolonio*, una joia literària que trasllada, a principis del segle XIII, a la quaderna via en castellà els versos llatins originals.² En català, en canvi, només se n'han recuperat dos fragments breus que tradueixen el text llatí; dos fragments suficients per a testimoniar, com a traces, la possibilitat d'existència d'una o més possibles traduccions

¹ Per a la *Historia Apollonii*, vegeu l'edició crítica de G.A.A. Kortekaas (2004). Per a l'expansió de la novel·la llatina en Europa es poden consultar, entre altres, Archibald (1991), l'edició i traducció al castellà modern de Puche (1997) i Panayotakis (2011).

² Per al text castellà, seguirem l'edició del *Libro de Apolonio* de Corbella (1992).

senceres —en tot cas perdudes— del llibre complet. El primer fragment es va identificar fa quinze anys i el segon a penes fa cinc anys.³ Aquest segon fragment, al qual ens referirem, és el que conté les famoses endevinalles. No s'havia pogut localitzar, perquè es trobava confós, com a fragment anònim, sense més petja o rastre, perdut com una agulla en un paller entre els centenars de folis del més antic dels grans cançoners catalans, l'anomenat *Cançoner Vega-Aguiló* (Biblioteca de Catalunya, ms. 8, fols. 33v-34v) (vegeu Fig. 1).⁴

En aquest segon fragment trobem traduïts —o versionats, donat que no és una traducció literal, com veurem— els enigmes o endevinalles formulats per Thais al seu pare, Apol·loni, just abans de l'emotiu moment de l'anagnòrisi pare-filla, un episodi emocionant, que fa plorar els protagonistes, faria plorar els oïdors del relat, en vers o en prosa, en llatí o en romanç, i que pot emocionar encara, amb tota la perspectiva lògica, després de tants segles.⁵ Aquests enigmes o endevinalles són un element clau de la trama en la versió llatina i en les versions medievals, perquè, a més de l'interès intrínsec per a nosaltres, donat que es revelen com a testimonis primerencs d'un gènere etnopoètic, compleixen un paper fonamental a l'hora de definir la capacitat i la complicitat intel·lectual entre pare i filla.⁶

L'endevinalla sempre ha preguntat de manera retorçada o embolicada (és el seu més recòndit secret) sobre la identificació d'animals o objectes quotidians, habituals i vulgars. Si ara, a les endevinalles que encara repleguem vives, els interrogants poden ser sobre les cebes, la gàbia, els calcetins..., o sobre desenes d'altres coses, fa sis-cents anys, o fa mil sis-cents anys, no eren molt diferents. No ho era ni la dificultat enrevessada de les preguntes ni la senzillesa sorprenent de les solucions obertes en les respostes.

Traduïts els enigmes de Thais al segle xv al segon fragment —el fragment inclòs al *Cançoner*, com hem comentat—, amb estructura de poemes (demanda-resposta) i catalogats, com veurem, arribaran al segle XIX com a endevinalles

3 Puig i Oliver (2001) i Beltran (2021), respectivament.

4 Estalviarem detalls sobre el més antic dels grans cançoners catalans manuscrits conservats i un dels principals. Conté essencialment poesia catalana i occitana. Hi trobem poemes de Bernart de Ventadorn, Arnaut Daniel, Guillem de Cabestany, però també de Pere March, el pare d'Ausiàs, de Guillem de Torroella, Gilibert de Proïxita, etc., i algunes poques peces castellanes i franceses. Pel que fa a la data primera de composició, diversos indicis apunten cap als primers anys del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1420). El *Cançoner* ha estat ben editat i estudiat per Alberni (2003 i 2006).

5 Entre els rescats excepcionals que se n'han fet, de les aventures d'Apol·loni, Luciana i Thais, destaca el magnífic musical del grup català Dagoll Dagom, *Maremar* (2018), basat en la versió del *Pericles, Prince of Tyre* de William Shakespeare, que recreava també la història clàssica (*Pericles* no és el governant d'Atenes, sinó Apol·loni).

6 Per a la importància dels enigmes dins de la tradició catalana, vegeu Bassols (1991). Per a l'estudi de les endevinalles llatines de la *Historia Apollonii*, vegeu principalment Holcroft (1991); per a les castellanes, en la versió del *Libro de Apolonio*, Clark (1976), Ruiz-Montero (1983-1984), i Rodríguez Temperley (1994).

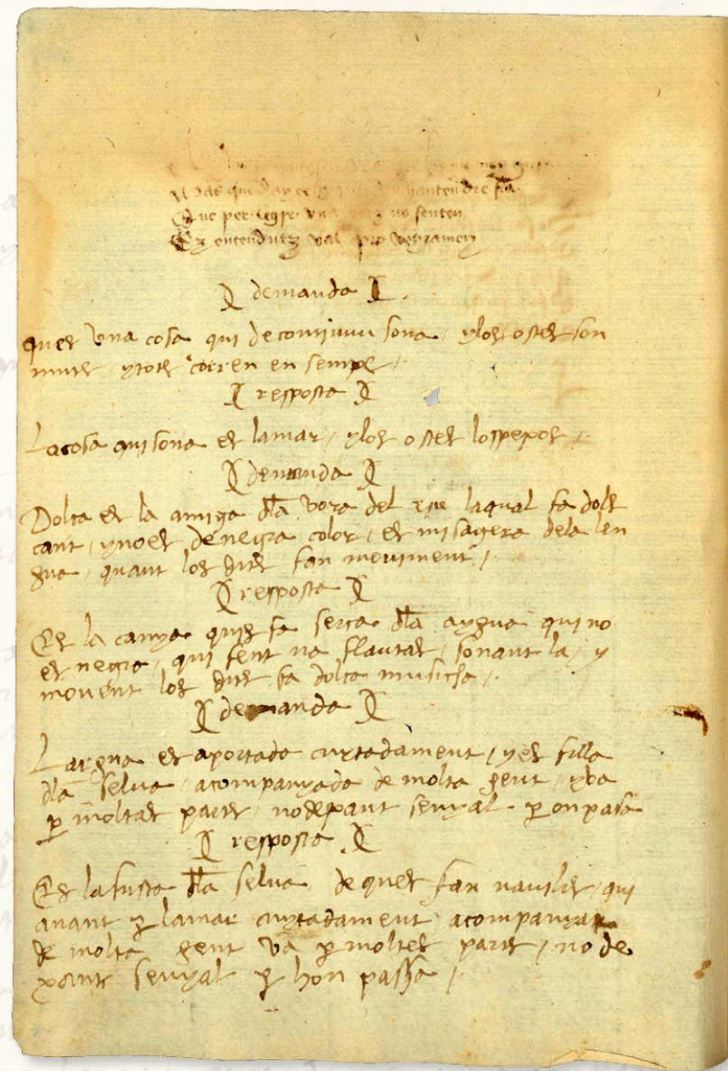

Figura 1. Tres primeres endevinalles (peixos, canya, nau). *Cançoner Vega-Aguiló*, Biblioteca de Catalunya, ms. 8, fol. 33v.

i perduraran en algun cas fins als nostres dies, proposant les mateixes preguntes i solucions de fa més de quinze segles, relativament senzilles, al voltant d'animals, objectes o personatges famosos: [1] els peixos, [2] la canya, [3] la nau (el navili), [4] el banys, [5] l'esponja, [6] l'èspill, [7] les quatre rodes, [8] l'escala i [9] Caïn (el germà d'Abel a la Bíblia).

Doncs bé, l'origen d'aquests enigmes que formula Thais al seu pare és més antic encara, i la font és, òbviament, de nou llatina. Aquelles nou endevinalles venenables naixen al voltant del segle IV o principis del V, poc abans o coetànies a la *Historia Apollonii*, i ho fan anònimes o signades per un totalment desconegut que es coneix com Symphosius. Les endevinalles de la *Historia Apollonii* i, per tant, les nostres primeres endevinalles catalanes, provenen dels *Aenigmata* de Symphosius, un conjunt de cent enigmes, escrits en hexàmetres llatins entre el segle IV i V d. J.⁷

Només posarem la comparació de les dues primeres endevinalles, perquè es pugui comprovar la procedència més llunyana (*Aenigmata* de Symphosius) i la més propera (*Historia Apollonii*). Comencem per l'endevinalla dels Peixos:

[1] Peixos (<*Aenig*, 12)

Symphosius, *Aenigmata*, Aenigma 12:

Est domus in terris, clara quae voce resultat.
Ipsa domus resonat, tacitus sed non sonat hospes.
Ambo tamen currunt, hospes simul et domus una.

***Historia Apollonii*, cap. XLII:**

Et ait ad eum Tharsia:
«Est domus in terris, clara quae voce resultat.
Ipsa domus resonat, tacitus sed non sonat hospes.
Ambo tamen currunt, hospes simul et domus una.
Si ergo, ut adseris, rex es in patria tua—nihil enim rege prudentius esse convenit—,
solve mihi quaestionem».
Et agitans caput Apollonius ait:
«Ut scias me non esse mentitum: domus, quae in terris resonat, unda est; hospes
huius domus tacitus piscis est, qui simul cum domo currit».

⁷ Symphosius podia ser el nom de l'autor, però podia ser també, com s'ha proposat, 'simposi' (els Enigmes d'un Simposi), és a dir, el nom per a nomenar genèricament la reunió d'àgape on, com se sap, es formulaven aquestes endevinalles com a joc d'entreteniment. Per a l'estructura i tipologia de l'obra, vegeu Pizarro (1999). Per a la seua relació amb la *Historia Apollonii*, vegeu Muñoz (1987), que és qui defensa i argumenta, a partir dels testimonis i amb bibliografia, aquesta no-existència del virtual Symphosius. Vegeu l'edició crítica, amb traducció a l'italià, de Bergamin (2005). Farem servir l'edició en línia de Thayer, basada en l'edició crítica clàssica de Raymond Ohl (1928): <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/symphosius/home.html>

Cançoner Vega-Aguiló:

∂ Demanda ∂
¿Que-s una cosa qui de continuu sona, y los osten son muts y tots corren ensempos?
∂ Resposta ∂
La cosa qui sona es la mar, y los osten los pexos.

***Libro de Apolonio*, estrs. 503-506:**

«Vnas pocas de demandas te quiero demandar...»
Dixo: «Dime, ¿qual es la cosa, preguntó la mallada,
que nunca seye queda, siempre anda lazdrada,
los huéspedes son mudos, da voces la posada?
Si esto adevinases, sería tu pagada».
«Esto, diz Apolonyo, yo lo uo asmando:
el río es la casa que corre murmurando,
los peçes son los huéspedes que siempre están callando».
«Esta es terminada, ve otra adeuinando: [...]»

Posem-ne un segon exemple, el de la Canya:

[2] Canya (<*Aenig*, 2)

Symphosius, *Aenigmata*, Aenigma 2:

Dulcis amica dei, semper vicina profundis,
Suave cano Musis, nigro perfusa colore
Nuntia sum linguae digitis signata ministris.

***Historia Apollonii*, cap. XLII:**

Admiratur puella hinc in explanatione magna vere regem esse et acrioribus eum quaestionibus pulsata et ait:
«Dulcis amica ripae, semper vicina profundis,
Suave canens Musis, nigro perfusa colore.
Nuntia sum linguae digitis signata magistri».
Et ait ad eam Apollonius:
«Dulcis amica dei, quae cantus suos mittit ad caelum, canna est, ripae semper vicina,
quia iuxta aquas sedes collocatas habet. Haec nigro perfusa colore nuntia est linguae,
quod vox per eam transit».

Cançoner Vega-Aguiló:

∂ Demanda ∂
Dolça es la amiga de la vora del riu, la qual fa dols cant, y no es de negra color, es misagera de la lengua quant los dits fan movimen.
∂ Resposta ∂

Es la canya qui-s fa serca de la aygua, qui no es negra, qui fent-na flautas, sonant-la y mouen los dits fa dolça musicha.

Libro de Apolonio, estrs. 507-508:

«Pariente só de las aguas, amiga ssó del río,
Fago hermosas crines, bien altas len anbó,
del blanco fago negro, qua es oficio mío.
Ésta es más graue segunt que yo fio».

«Parienta es de las aguas mucho la canya uera,
que çerqua ella cria, ésta es la cosa vera;
ha muy hermosas crines, altas de grant manera,
con ella fazen libros. Pregunta la terçera».

Transcrivim ara només, per manca d'espai, les endevinalles catalanes, tal com apareixen al *Cançoner*, anotant simplement la correspondència amb la font original dels *Aenigmata* de Symphosius:

[3] Nau o Fusta de navili (<*Aenig*, 13):

ð Demanda ð

Largua, es aportada cuytadament y es filla de la selva, acompanyada de molta gent, y va per moltes parts, no dexan senyal per on passa.

ð Resposta ð

Es la fusta de la selva de que-s fan navilis, qui anant per la mar cuytadament acompanyats de molta gent, va per moltes parts, no dexant senyal per hon passa.

[4] Banyes (<*Aenig*, 89):

ð Demanda ð

...tras casas corre lo foch y no danya [...] lo mig [...] gran calor que a penes se pot soferir, y elles y los ostes son despullats.

ð Resposta ð

Son las casas los banyes ha hon esta lo foch deus qui en lo mig, dona gran calor y no danya, esta sens roba y los qui-s banyen no-n tenen.

[5] «Asponja» (<*Aenig*, 63):

ð Demanda ð

Yo no so pesada, y met-se l'aygua dins mi, estant dins mos trauchs huberts amaguada, y forçadament se'n parteix.

ð Resposta ð

Es l'asponja, qu'es tova y no pesa, ab los forats uberts, y posant-se l'aygua dins ella la fa estar pesada, y no se'n va sens pembre.

[6] L'«aspill» (<*Aenig*, 69):

ð Demanda ð

Ninguna figura li és certa, y posada la claror sembla al sol, y res no mostra sinó lo que li és devant.

ð Resposta ð

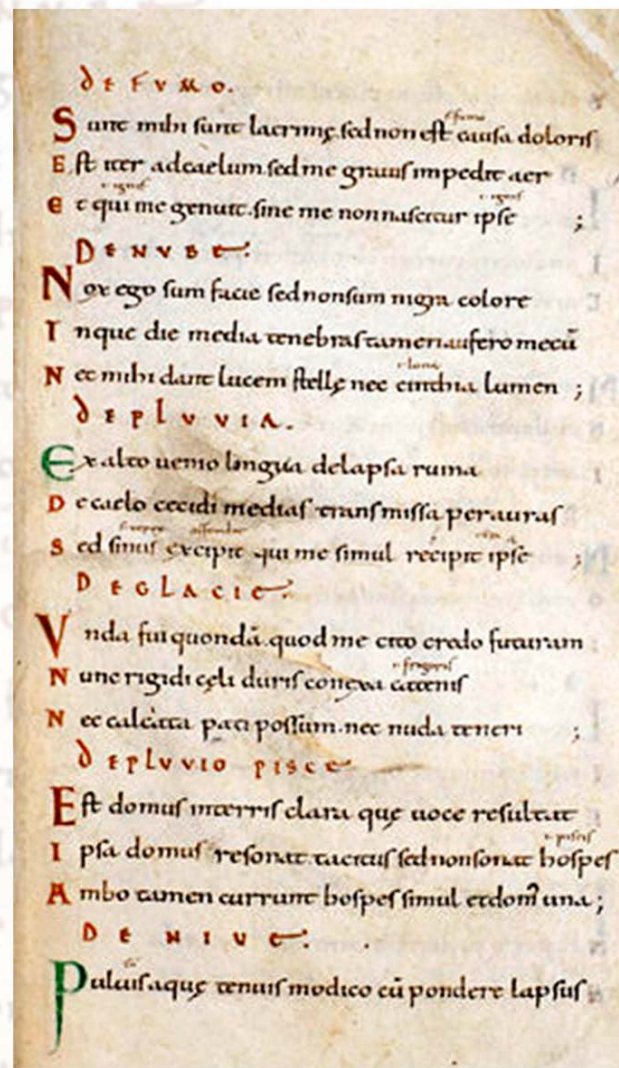

Figura 2. Endevinalles del fum, núvol, pluja, gel, peixos en el riu i neu. *Aldhelm's Riddles (Aenigmata Symphosii)* (c. 970-1020). British Library, Royal MS 12 C XXIII, f. 105r

És l'aspill, qui no mostra ninguna figura certa si no la troba qui devant ly es posada, y és molt clar posat a la claror.

[7] **Les quatre rodes**(<*Aenig*, 77):

ð Demanda ð

Quatre germanas corren agualment qui per art estan posades y agual treball sostenen, y la huna vol aconseguir l'altra y no s'alcansen.

ð Resposta ð

Lo carro de quatre rodas qui totes son yguals [...]

[8] **L'escala**(<*Aenig*, 78):

ð Demanda ð

De agual forma posats entre dos germanas per agual compas, en cert nombre qui fan las altas cosas saber.

ð Resposta ð

Es la escala, la qual mesuradament es graonada, per hon se munta en les altes parts.

Les dues endevinalles de la *Historia Apollonii* que no recull el cançoner *Vega-Aguiló* són la «sphaera» o 'pilota' (*Aenig*, 59) i l'*àncora* (*Aenig*, 61); tanmateix, si que es troben en la versió del *Libro de Apolonio* castellà. L'endevinalla [9] és sobre Caín (el germà d'Abel) i no es trobava, com és lògic, al text llatí, que era un text pagà. Té a veure, tanmateix (tot i que no literalment) amb l'enigma inicial d'Antíoc que es planteja a la *Historia Apollonii*. El *Cançoner* encara inclou dos endevinalles més, que tampoc provenen ja ni dels *Aenigmata* ni de la *Historia Apollonii*: [10] l'arbrer (mànec o barra de l'arc o la ballesta) i [11] la ploma (d'escriure); i una darrera, [12] que resulta il·legible, pel tall inferior del foli (només són llegibles un parell de paraules).

Trobem aquestes endevinalles, doncs, perdudes entre els fulls d'un ms. del segle xv; «perdudes» en el sentit que s'ubiquen al bell mig d'un context poètic que no és exactament el seu i no ajudava a identificar-les bé. No se'n torna a tenir notícia —que sapiem— fins a les acaballes del segle xix. És aleshores quan en dona notícia Manuel Milà i Fontanals en un article amb a penes quatre pàgines, publicat en francès, l'any 1877, a la *Revue de Langues Romanes*, amb el títol «Anciennes enigmes catalanes (xvi siècle [?])». El gran romanista editava amb tota pulcritud aquestes «anciennes enigmes catalanes», però sense indicar més que de manera molt general la seua procedència, sense especificar a quin cançoner es referia. En diu simplement «trouvè dan un chansonnier du xve siècle». Aquest silenci prudent podia estar justificat perquè en aquells moments ell mateix estava ocupat amb la «intavulació», ésa dir, la indexació en taules codicològiques de les composicions d'aquest «chançonier», que era, és clar, el que després es va anomenar *Cançoner Vega-Aguiló*.⁸

8 Vegeu Jorba (1989), per a l'estudi de l'obra crítica de Milà i Fontanals. L'objectiu de Milà no era altre que el d'indexar o «intavular» el manuscrit Vega-Aguiló: és a dir, establir una taula codicològica de totes les composicions del cançoner respectant l'ordenació segons la qual han

Cinc anys després d'aquest article, el 1882, Francesch Pelay Briz, autor de la primera gran col·lecció d'endevinalles catalanes, incloïa aquestes que acabem de transcriure —és a dir, les donades a conèixer per Milà i Fontanals—, entre més de tres-centes endevinalles (tres-centes cinquanta-vuit exactament), en un treball filològic que mereix una mica de deteniment, tot i que en aquell moment no va tenir cap ressò en la premsa catalana, amb l'excepció d'una nota protocol·lària d'una línia.⁹ El títol del llibre ja dona traces de la seua tasca comparativa immensa: *Endevinallas populares catalanas: acompañadas de variants y confrontamientos ab endevinallas francesas, lituanas, vascas, gallegas...: seguidas de un aplech de endevinallas modernas*.¹⁰ Briz havia donat a conèixer en 1877 una mostra de 113 endevinalles en l'apèndix del cinquè volum de la seua més gran obra folklòrica, el cinc volums de les *Cansons de la terra* (1866-1884). Milà, que ja l'havia precedit com a folklorista en el camp del cançoner popular, ara se li avançava també, per poc. Així, Briz feia constar en la introducció d'aquest volum les troballes de Milà, «amb cortesia però sense gaire entusiasme», com diu Panyella (2008: 521): «En Manel Milà nos ha guanyat per mà en la realització de nostra pensament de donarlas á llum, per quan en una revista provençal n'hi ha publicades ja fa temps, una triada coleccioneta que n'és de bon llegir».

Briz, que va fer un gran esforç de replega, triplicant el nombre d'endevinalles del primer recull, es distanciava de l'erudició inassolible de Milà i remarcava, a canvi, el propòsit catalanista que va moure tota la seua obra:

Lo mou no ha sigut la curiositat, tampoch la ostentació de erudició. [...] L'amor al país en que havem nat, l'anyorament de nostre gloriós avior, l'afany de presentar una nova fe de vida del nostre poble en lo mon literari, fe de vida modesta; però bastant a demostrar que res li manca y que en tot té molt és lo que nos ha empès novament pel camí de la investigació literario-popular. (Pelay Briz 1882: 5)

En suma, aquestes humils, però antiquíssimes endevinalles que rescatava Milà i Fontanals de l'oblit, i després replegava Pelay Briz, i que a continuació passarien a Joan Amades (1951) i a molts altres, com a «endevinalles catalanes» provenen del fragment de traducció al català de la *Història d'Apol·loni* llatina, que ocupa tres planes del segon còdex del monumental manuscrit del *Cançoner Vega-Aguiló* (BC, ms. 8, fols. 33v-34v).

estat copiades i tractant d'identificar-ne les atribucions a través de les rúbriques.

9 Al grup principal de 335 endevinalles, s'afegeix un Suplement final amb 23 més, amb un total, doncs, de 358. Però caldrà afegir-n'hi 41 d'un Apèndix I («Endevinallas modernas tretas dels periodichs catalans *Lo nunci*, *Llavi*, *La rondalla*, *La campana de la Unió*, *La llar* y de un aplech encara inèdit»); i altres 103 d'un Apèndix II («Endevinallas populares de altrás terras»).

10 El títol resulta una mica exagerat, perquè de variants lituanes, per exemple, no n'hi ha més que dues, com detecta Panyella en la seua tesi (2008), després actualitzada com a llibre (2013), treballs dedicats a l'escriptor i absolutament imprescindibles per al coneixement de la biografia de Pelay Briz. Vegeu, per exemple, la ressenya de Roca (2015). El capítol dedicat a les endevinalles correspon a Panyella (2008: 521-528).

Després d'un interessant pròleg, que resum i analitza Panyella (2008: 521-523), Briz comença el recull, que no té un orde determinat, amb la famosa endevinalla de «La gallina»: «Endevina, endevinalla, / quin es l'aucell que pon en palla?». I continua amb altres, més o menys conegudes després, fins avui: la neu, «lo paller», la pansa, «lo fum», «lo pou», la mar, la teulada, «lo bou», «los catúfols», la mitja de llana, «lo sol», la boca, «lo forrellat», la carretera, «las arrecadas», l'ou, l'agulla de fer mitja, l'albergínia («esbargínia»), «lo cel quan corren núvols», la sal, la lluna, la taronja, la campana, «lo confessar», etc. A continuació, n'hi inclou moltes, amb correspondències amb les endevinalles que troba en altres reculls de la Romània i altres indrets. Per exemple, en el cas de «La gallina», dues d'italianes i una de castellana, treta de la gran recopilació de Demófilo, *Colección de enigmas y adivinanzas*, publicada dos anys abans. Aquesta magnífica col·lecció de Demófilo, el gran folklorista sevillà, pare del germans Antonio i Manuel Machado, hagué de significar, sens dubte, un gran estímul per a Briz.¹¹

Quines són les endevinalles de Milà, procedents de l'antiga tradició llatina, com hem vist, que inclou Pelay Briz? Només en són sis, perquè estranyament en manquen tres: [3] la nau, [4] els banys i [6] l'espill. Briz hi inclou [1] els peixos (CLXXXIX), [2] la canya (CXCII), [5] l'esponja (CCI), [7] les quatre rodes «las rodas de un carro» (CCVII), [10] l'arbrer «l'arch» (CCXII) i [8] l'escala (CCXXVII). D'aquestes sis, només per a una, l'«arch», n'aporta correspondència en altra llengua (de les *Devinettes ou enigmes populaires de la France* d'Eugène Rolland [1628]). Les altres no tenen més que la referència de Milà, la qual cosa no és estranya, donat que les endevinalles no havien circulat, com hem vist, per difusió oral, sinó culta. En tots els casos, com en la resta de correspondències, Briz cita amb total escrupolositat la font de les endevinalles: «Milà y Fontanals. —*Revue des langues romanes*». Tot i que no li hauria fet segurament molta il·lusió trobar-se amb el recull de Milà, com hem vist que es podia desprendre del seu lacònic comentari.

Les endevinalles examinades, en suma, són des d'un principi, sens dubte, accions etnopoètiques. Probablement van nàixer com a enigmes plantejats oralment, en «simposis» o tertúlies amb proves o concursos d'ingeni. Sense la resposta immediata del receptor no tenien sentit i així les trobem a la *Historia Apollonii regis Tyri*, quan Thais les formula al seu pare, home intel·ligent («de letras profundo»), com diu la versió castellana) que va encertant les respostes, una a una, fins a aconseguir l'anagnòrisi final. Les endevinalles examinades, rastrejades des dels seus orígens, són poques, però venerables per antiguitat, i representatives d'un món intel·lectual, universal i riquíssim, entre l'art de la retòrica

11 L'estructura del llibre (fins i tot els «Apéndices» [sic, en castellà]) és la mateixa. Fa servir sovint les endevinalles de Demófilo, que constitueixen un nombre més important dels paral·lels anotats. Com Pelay Briz reconeix, quan el cita en la bibliografia: «Enclou aquesta col·lecció [la de Demófilo], á mes de las castellanas, algunas endevinallas gallegas, ribagorzanas, catalanas, valencianas, vascas, mallorquinas y asturianas». I Briz les aprofita i copia en molts casos.

escrita i l'art espontani de l'oralitat. Paga la pena estudiar-les diacrònicament i sincrònicament.

Per confirmar la rellevància artística i el prestigi de les endevinalles, només recordarem que el primer testimoni de la història de la llengua italiana que es coneix documentat, és precisament una endevinalla, datada a principis del segle IX, l'anomenat *Indovinello veronese*. Es tracta del document fundacional, amb paraules de dialecte italià ja diferenciades del llatí, l'equivalent a les *Homilies d'Organyà* (finals del XI), per al català, o les *Glosses emilianenses* (segle XI) per al castellà: «Se pareba boves, alba pratàlia aràba et albo versòrio teneba, et negro sèmen seminaba». «Davant de si guiava als bous, llaurava un prat blanc, tenia una arada blanca, i semblava una llavor negra». La resposta és com una bella al·legoria de l'escriptura: tots el filòlegs (i també els etnopoetes) guiem els nostres dits per les línies, com el llaurador guia els bous, sobre el prat de la pàgina en blanc i escrivim amb llavor negra, tinta negra. Pelay Briz inclou l'endevinalla catalana, amb nou correspondències (tres italianes, com l'*Indovinello*): «Lo camp es blanch, / la llavò es negra, / cinch son los bous / que menan la rella» (xxv). I en dona la solució, per a nosaltres evident, però sense deixar de ser màgica, si pensem en els orígens, al segle IX, en un monestir medieval italià: «—l'escrivre».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBERNI, Anna (2003): *El cançoner Vega-Aguiló* (BC, mss. 7 i 8): estructura i contingut, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- (2006): «Intavulare». *Tavole di Canzonieri Romanzi* (serie coordinata da Anna Ferrari). *I canzonieri provenzali. II. Barcelona. Biblioteca de Catalunya*. VeAg (7 e 8), Modena, Mucchi.
- AMADES, Joan (1951): *Folklore de Catalunya. Cançoner*, Barcelona, Selecta.
- ARCHIBALD, Elisabeth (1991): *Apollonius of Tyre: Medieval and Renaissance Themes and Variations*, Cambridge, D.S. Brewer.
- (2001): *Incest and the Medieval Imagination*, Oxford, Oxford University Press.
- BASSOLS, Maria M. (1991): *L'enigmística popular. Aproximació a les endevinalles catalanes*, València, Universitat de València.
- BELTRAN, Rafael (2021): «Un nou fragment de traducció de la *Historia Apollonii Regis Tyri* identificat dins el *Cançoner Vega-Aguiló*: les endevinalles catalanes», dins Meritxell SIMÓ (coord.), Gemma AVENOZA et al. (eds.), «Prenga xascú ço qui millor li és de mon dit». *Creació, recepció i representació de la literatura medieval*, San Millán de la Cogolla, Cilengua, p. 199-214.
- BERGAMIN, Manuela (ed.) (2005): *Aenigmata Symposii. La fondazione dell'enigmistica come genere poetico*, Edizione critica, traduzione e commento a cura di —, Florència, SISMEL, Edizioni del Galluzzo.
- CLARK, Doris (1976): «Tarsiana's Riddles in the *Libro de Apolonio*», dins Alan DEYERMOND (ed.), *Medieval Spanish Studies presented to Rita Hamilton*, Londres, Tamesis, p. 31-44.

- CORBELLA, Dolores (ed.) (1992): *Libro de Apolonio*, Madrid, Cátedra.
- DEMÓFILO (1880): *Colección de enigmas y adivinanzas en forma de Diccionario*, Sevilla, Imp. de R. Baldaque [Halle, Librería de la Universidad-Max Niemeyer /Palermo, Librería y casa editorial Luici Pedone]
- HOLCROFT, Alison (1991): «Riddles and *prudentia* in the *Historia Apollonii Regis Tyri*», *Prudentia*, núm. 23, p. 45-54.
- JORBA, Manuel (1989): *Lòbra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*, Barcelona, Curial/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- KORTEKAAS, G.A.A. (2004): *The Story of Apollonius, King of Tyre. A Study of its Greek Origin and an Edition of the two oldest Latin recensions*, Leiden, Brill.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1877): «Anciennes énigmes catalanes (XVI siècle [?])», *Revue de Langues Romanes*, núm. 3, p. 5-8.
- MUÑOZ, María José (1987): «Algunos aspectos de los *Aenigmata Symphosii*: título, autor y relación con la *Historia Apollonii Regis Tyri*», *Emerita*, núm. 55 (2), p. 307-312.
- PANAYOTAKIS, Stelios (2011): *The Story of Apollonius, King of Tyre: A Commentary*, Berlín / Boston, De Gruyter.
- PANYELLA, Ramon (2008): *Francesc Pelai Briz (1839-1889): entre la literatura i l'activisme patriòtic*, Tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2013), *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PELAY BRIZ, Francesch (1882): *Endevinallas populars catalanas acompanyades de variants y confrontaments ab endevinallas francesas, lituanas, vascas, gallegas, italianas, ribagorzanas, provensalas, alamanas, anglesas, alsacianas, portugueses, bernesas, castellanas y senegambesas, seguidas de un aplech de endevinallas modernas y coleccionadas per —*, Barcelona, Llibreria d'Eduart Puig / Llibreria d'Alvar Verdager.
- PIZARRO, Javier (1999): «Estructura y tipología de los *Aenigmata Symphosii*», *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos*, núm. 16, p. 239-246.
- PUCHE, M.ª Carmen (ed. i trad.) (1997): *Historia de Apolonio rey de Tiro*, Madrid, Akal.
- PUIG I OLIVER, Jaume de (2001): «Més textos catalans antics de la 'Biblioteca Capitular y Colombina' de Sevilla», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 20, p. 453-510.
- ROCA, Rafael (2015): «ressenya de Ramon Panyella i Ferreres (2013), *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat»; *Els Marges*, núm. 105, p. 122-124.
- RODRÍGUEZ TEMPERLEY, María Mercedes (1994): «Las adivinanzas en el *Libro de Apolonio*», *Medievalia*, núm. 17, p. 22-29.
- RUIZ-MONTERO, Consuelo (1983-1984): «La estructura de la *Historia Apollonii regis Tyri*», *Cuadernos de Filología Clásica*, núm. 18, p. 291-334.

DE QUAN ELS ANIMALS I LES COSES PARLAVEN...

MIMOLOGISMES I TRADICIÓ POPULAR

Alicia Castelló de León

CEIP El Salvador - Mutxamel

Francesca Cano Server

Aula didàctica Carmelina Sánchez-Cutillas – Altea

De Polop som, de Polop

Popular

1. Mimologismes

1.1 *Va haver un temps en què encara parlaven els animals, les plantes i les coses*
Efectivament, en un altre temps, els animals i les coses parlaven. Això és el que hem considerat nosaltres que passava quan les persones utilitzaven els mimologismes per a referir-se als sons que produïen els objectes i animals i els imitaven amb diferents intencions. D'aquesta manera, l'objectiu de la nostra proposta és recuperar i mostrar algunes d'aquestes expressions que en un altre temps eren habituals i que, en aquest cas, tenien diferents funcions:

—D'una banda, s'empraven per a la identificació popular dels ocells en un món en què la vinculació amb els elements de la natura era continu i necessari. Es coneixien els noms de les aus, es diferenciaven visualment i també pel seu so, que es reproduïa amb l'ajuda d'aquests mimologismes.

—D'una altra banda, es feien servir per a l'aprenentatge dels ritmes dels instruments no melòdics, en una època on no era freqüent i accessible l'ensenyament acadèmic amb lectura de partitures, ni tan sols la possibilitat de comptar amb materials escrits. Aquestes fórmules permetien que amb la seua repetició els ritmes quedaren interioritzats.

Per al nostre treball, esmentem alguns manuals que en parlen, sobretot pel que fa a la part dels ocells, però hem recorregut a materials gravats de treballs de camp amb informants enquestats o amb la revisió de materials d'arxiu personal.

1.2 *I què és això dels mimologismes?*

És un terme que defineix Genette (1976): «le mimologisme, un mot forgé par imitation d'un cri, ou plus généralement d'un "bruit vocal" humain». El terme no ha estat incorporat als diccionaris més habituals com el DIEC2 de l'Institut Estudis Catalans o el DCVB d'Alcover i Moll. Sí que el podem trobar al DNV de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, on es defineix com «Interpretació dels